

Subject Area
Theology

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 97
PP: 1452-1458

Arrival
06 March 2022
Published
30 April 2022

Article ID Number
62064

Article Serial Number
30

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29288/sss.62064>

How to Cite This Article

Arslan, A. (2022). "Ni'Metullâhiyye Tarikatının Münevver Ali Şâhiyye Kolunun Tarihsel Gelişim Süreci" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:97; pp:1452-1458

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ni'Metullâhiyye Tarikatının Münevver Ali Şâhiyye Kolunun Tarihsel Gelişim Süreci¹

Historical Development Process of Münevver Ali Şâhiyye Branch of Ni'metullâhiyye Sect

Ahmet ARSLAN¹

¹ Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hakkari, Türkiye

ÖZET

İran, İslâm hâkimiyeti altına girdikten sonra siyasî yapısında olduğu gibi sosyal ve dinî hayatında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İranlıların İslâmiyeti benimsemesiyle birlikte İran, fıkıh mezheplerinin ve İslâmî ilimlerin diğer alanlarındaki mezhep ve ekollerin yanında büyük oranda Horasan merkezli tasavvufî cereyanların da yaygınlaşmaya başladığı havzalardan biri olmuştur. İslâmî ilimlerde yetkin birçok âlimin yetiştiği bu havza, tasavvufî düşüncenin gelişiminde önemli yeri ilk mutasavvıflardan bazılarında da ev sahipliği yapmıştır. Bu mutasavvıflar yazmış oldukları hikmet, irfân ve tasavvuf içerikli eserleri ve tarikat faaliyetleriyle İran'da entelektüel birikimin ve kültürel kimliğin gelişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Ni'metullâhiyye tarikatını kurucusu Şâh Ni'metullâh-ı Velî de Timurular döneminde İran'da yaşamıştır. Yaşadığı dönemde şöhreti Hindistan'a kadar yayılan Şâh Ni'metullâh'ın takipçileri hemen hemen günümüze kadar İran'da varlığını sürdürmüştür. Kaçarlar döneminde tarikat içinde bölünmeler yaşanmış ve Ni'metullâhiyye'nin Kevseriyye, Gonâbâdiyye, Münevver Ali Şâhiyye, Safî Ali Şâhiyye ve Şemsiyye kolları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Ni'metullâhiyye tarikatının Münevver Ali Şâhiyye kolunun incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran Tasavvufu, Şâh Ni'metullâh, Ni'metullâhiyye, Münevver Ali Şâhiyye, Cevad Nurbahş.

ABSTRACT

Radical changes have occurred in social and religious life in Iran as well as its political structure after Iran goes under the reign of Islam. With Persians' adopting Islam, Iran has become one of the areas in which mostly Khorasan based Sufistic tendencies started to spread besides Fiqh sects and schools in other areas of Islamic sciences. This area where many scholars qualified in Islamic sciences have been raised, has also been home to some of the first Sufis who have a significant place in development of Sufi thought. These Sufis have contributed significantly to development of intellectual knowledge and cultural identity in Iran with their works and sectarian activities containing philosophy, wisdom and Sufism. Founder of Ni'metullâhiyye sect, Shah Ni'metullâh-ı Velî has also lived in Iran during the Timurids era. Followers of Shah Ni'metullâh, whose reputation was spread up to India in the time he lived, have existed in Iran almost until today. Separations have occurred within the sect during the reign of Qajar Dynasty and Kevseriyye, Gunâbâdiyye, Münevver Ali Şâhiyye, Safî Ali Şâhiyye and Şemsiyye branches of Ni'metullâhiyye have emerged. This study aims to investigate the Münevver Ali Şâhiyye branch of the Ni'metullâhiyye Sect.

Key Words: Iran Sufism, Shah Ni'metullâh, Ni'metullâhiyye, Münevver Ali Şâhiyye, Cevad Nurbahş.

1. GİRİŞ

Şâh Ni'metullâh-ı Velî (ö. 834/1431) tarafından İran'da kurulan Ni'metullâhiyye tarikatı günümüze kadar bölgede varlığını sürdürmüştür. Tarikat, uzun süre kollara ayrılmadan tek bir kişinin önderliğinde faaliyet göstermiştir. Ni'metullâhiyye kutbu olan Meczip Ali Şâh'ın (ö.1238/1823) vefatından sonraysa Mest Ali Şâhiyye, Kevseriyye ve Şemsiyye isimli kollara ayrılmıştır. Fakat Kevseriyye ve Şemsiyye koluna çok az kişi intisap ettiği için Ni'metullâhiyye içinde ciddi bir bölünmeye sebep olmamıştır. Zira Ni'metullâhîler'in birçoğu Mest Ali Şâh'a (ö.1253/1837) intisap etmiştir. Tarikatta Mest Ali Şâh'ın yerine geçen Rahmet Ali Şâh'ın (ö. 1278/1861) vefatının hemen akabinde ise etkileri günümüze de yansıyan büyük tartışmalar yaşanmıştır. İşte Münevver Ali Şâhiyye bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Münevver Ali Şâhiyye ile beraber Ni'metullâhiyyenin Gonâbâdiyye ve Sâfi Ali Şâhiyye kolları ortaya çıkmıştır.

Bu üç kolun ortaya çıkmasından önceki Ni'metullâhî şeyhi olan Rahmet Ali Şâh'ın kısaca tanıtılması ve onun ölümünden sonra tarikatta yaşanan tartışmalar Münevver Ali Şâhiyye kolu incelenirken değinilmesi gereken konulardır.

2. Nİ'METULLÂHİYYE TARİKATININ MÜNEVVER ALİ ŞÂHİYYE KOLUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Rahmet Ali Şâh lakaplı Hacı Mîrzâ Zeynelâbidîn Şirazî, Şiraz'ın önemli bir âlim ailesine mensuptu. Dedesi Muhammed Hasan Kazvinî (ö. 1240/1824) hicrî XII. yüzyılın müceddidi Muhammed Bâkır Bihbehânî'nin (ö.

¹ Bu makale, "Şâh Ni'metullâh-ı Velî ve Ni'metullâhiyye Tarikatı" başlıklı devam eden doktora tezinden üretilmiştir.

1206/1791-1792) talebesi olan bir müçtehididi. Muhammed Hasan, 1216/1801 yılında Vehhâbiler Kerbelâ'yı yağmalayınca Şiraz'a yerleşti. Burada hem imamlık vazifesi yaptı hem de talebelere ders verdi (Fesâî, t.y., s. 1115). Torunu Rahmet Ali Şâh'tan sonra aile, bir asrı aşkın süre Ni'metullâhiyye tarikatını Fars'ta temsil etti. Ailenin fertleri aynı zamanda bölgenin siyaset ve eğitiminde de önemli roller üstlendi.

1208/1793 yılında doğan Rahmet Ali Şâh, dedesi Muhammed Hasan'ın yanında tahsil görür. Mest Ali Şâh (ö.1253/1838) ile tanışınca Ni'metullâhiyye tarikatına girer. Ailesi, onun tarikata girmesini kabullenmez ve ona baskı uygular. Rahmet Ali Şâh, Şiraz'ı terk etmek zorunda kalır. Hemedân'da bulunan Ni'metullâhî kutbu Meczip Ali Şâh'a yanına sığınır. Kaçar tahtına Muhammed Şâh'ın (ö. 1264/1848) geçmesiyle Tahran'a gider. Şâh, onu Fars'ın Nâib-ü Sadrı tayin eder. Rahmet Ali Şâh, Mest Ali Şâh'ın 1253/1837 yılında vefat etmesiyle tarikatın kutbu olur. O, 17 Safer 1278/24 Ağustos 1861'de Şiraz'da vefat eder (Mazharî, 1377, s. 33; Şirazî, 2004, s. 387).

Rahmet Ali Şâh'ın halifeleri şunlardır: Sâbir Ali (ö. 1268/1851), Muhammed Hasan Zergerî (ö. 1280/1863), Saadet Ali Şâh (ö. 1293/1876), Abdülali (ö. 1302/1884), Ni'met Ali Şâh (ö. 1293/1876) ve amcası Münevver Ali Şâh (ö.1301/1884) (Hümâyûnî, 1373, s. 197; Şirazî, 2004, ss. 399-404).

Bu halifelerinden amcası Münevver Ali Şâh, Rahmet Ali Şâh'ın kendisini kutup (tarikât reisi) tayin ettiğini iddia eder. Halifelerden Saadet Ali Şâh hariç herkes onun kutupluğunu kabul eder. Saadet Ali Şâh, tarikât kutupluğunun kendi hakkı olduğunu savunur. Bu nedenle Münevver Ali Şâh ve Saadet Ali Şâh arasında tartışmalar çıkar. İkiisi de birbirini sahtecilikle suçlar. Bu tartışmalar doğal olarak takipçilerine de yansır. Münevver Ali Şâhîler'in Saadet Ali Şâh hakkında hakaretvari konuştuğu, Saadet Ali Şâh'a bağlı olanların da karşı grubu Rahmet Ali Şâh'ın vefatından sonra icâzetnâme üretmekle suçladığı nakledilir. Münevver Ali Şâh ve Saadet Ali Şâh arasında karşılık suçlama hayatta oldukları sürece devam eder. Tasavvuf tarihi açısından talihsiz olan bu tartışmalar; maalesef İran'da yazılan hatıralarda dünya, riyâset, makam ve mal sevgisinin dervişleri birbirine düşürmesi şeklinde değerlendirilir (Zillüssultân, 1989, s. 284). Bu tartışmaların neticesinde Rahmet Ali Şâh'ın takipçileri, Saadet Ali Şâh'a intisap edenler ve Münevver Ali Şâh'a intisap edenler olarak iki kola ayrılır.

3. MÜNEVVER ALİ ŞÂHIYYE KOLUNUN KUTUPLARI

Ni'metullâhiyye'de tarikâtın en başındaki şeyhe kutup denilmektedir. Tarikatın kollara ayrılmasından sonra her bir kolun ayrı bir kutbu olmuştur. Bu başlık altında günümüze kadar olan Münevver Ali Şâhiyye kutuplarının hayatına, eserlerine ve faaliyetlerine yer verilecektir.

3.1. Hac Ağa Muhammed-Münevver Ali Şâh

Münevver Ali Şâhiyye kolunun kurucusu Münevver Ali Şâh 1224/1809 yılında Şiraz'da doğar. Tahsilini babası Muhammed Hasan'ın yanında alır. Münevver Ali Şâh'ın içtihat makamına ulaşan devrinin meşhur bir âlimi ve vaizi olmanın yanında batın ilimlerde de söz sahibi olduğu nakledilir (Âdemiyyet, 1958, s. 555; Fesâî, t.y., s. 118; Hümâyûnî, 1373, s. 242; Şirazî, 2004, s. 433).

Rahmet Ali Şâh'ın vefatından sonra birçok müridi Münevver Ali Şâh'a intisap eder. Hindistan'da ikamet eden İsmailîlerin imamı II. Ağa Han'ın (ö. 1302/1885) da Münevver Ali Şâh'ın müridi olduğu rivayet edilir. II. Ağa Han, Münevver Ali Şâh'a bir mektup göndererek hiç oğlu olmadığını ve bu hususta kendisine dua etmesini rica eder. Münevver Ali Şâh, iyi bir halef ve İsmâilîler'e iyi bir reis bağışlaması için Allah'a niyaz ettiğini dile getiren bir cevap yazar. Bu duadan sonra imamın bir oğlu olur (Şirazî, 2004, s. 394).

II. Ağa Han, Münevver Ali Şâh'tan Hindistan'a göndermek üzere Münevver Ali Şâh'tan bir halife ister. O da müridi Hacı Mîrzâ Hasan'ı Safî Ali Şâh lakabıyla Bombay'a halife olarak gönderir. Safî Ali Şâh, belli bir süre Hindistan'da bulunduktan sonra 1288/1871 yılında Tahran'a yerleşir. Sâfi Ali Şâh, Tahran'da Münevver Ali Şâhiyye'yi yaymada büyük başarı gösterir. Şehzadeler, yüksek dereceli devlet memurları ve askerler onun mürid halkasına girer. Tahran'da çoğu kişinin Sâfi Ali Şâh'a intisap etmeye başlaması Münevver Ali Şâh'ın diğer halifesi Abdülali'nin (ö. 1302/1884) çekememezliğine neden olur. Halifeleri arasındaki tartışmalar büyüyünce 1294/1877 yılında Münevver Ali Şâh Tahran'a gelir. Fakat Münevver Ali Şâh, Tahran'a gelmekle de sorunları çözemez hatta Sâfi Ali Şâh ile arasındaki bağlantı tamamen kopar (Bâmdâd, 2017, s. 340; Dîvân Bigî, 1972, s. 1034; Şirazî, 2004, s. 346; Arslan, 2021, s. 268).

Münevver Ali Şâh'ın kutupluğu Saadet Ali Şâh ve Safî Ali Şâh ile ilgili bu tartışmalarla geçer ve Şiraz'da 1301/1884'te vefat eder (Âdemiyyet, 1958, s. 558; Fesâî, t.y., s. 118; Leonard Lewisohn, 2016, s. 96).

Tarikât içinde tartışmaların yaşanmaması için Münevver Ali Şâh'ın oğlu Vefâ Ali Şâh'ı kendisinden sonraki kutup olarak tayin ettiği nakledilir (Nurbahş, 1994, s. 77). Buna rağmen Münevver Ali Şâh'ın vefatından sonra da kutupluk tartışmalarının yaşandığına dair bilgiler bulunur.

Kutupluk iddiasında bulunanlardan bir tanesi Rahmet Ali Şâh'ın oğlu ve *Tarâikü'l-hakâik* eserinin müellifi Ma'sûm Ali Şâh'tır. O, Münevver Ali Şâh'ın vefatından sonra Tahran'da kendisine Ma'sûm Ali Şâh lakabını vererek onun halefi olduğunu iddia eder. Ancak fazla bir mürid kitlesin edinemez (Âdemiyyet, 1958, s. 490).

Münevver Ali Şâh'ın ardından kutupluk iddiasında bulunanlardan bir tanesi de halifesi Abdülali Şâh'tır. Münevver Ali Şâh'ın birçok müridi Abdülali'ye intisap eder. Fakat o Münevver Ali Şâh'tan kısa bir süre sonra 1302/1884'te vefat eder (Muderrisî Çahâr Dehî, 1973, s. 529).

3.2. Hacı Ali Zü'r-riyâseteyn-Vefâ Ali Şâh

Münevver Ali Şâh'ın oğlu Vefâ Ali Şâh ve Zü'r-riyâseteyn lakaplı Hacı Ali, 1264/1848 yılında Şiraz'da doğar. Vefâ Ali Şâh, babasının yanında tahsile başlar daha sonra devrinin âlimlerinden ders alır. Onun matematik ve felsefe ilimlerinde de bilgi sahibi olduğu nakledilir. Sülûkunu babasının yanında tamamlar. Babası vefat edince otuz yedi yaşında tarikatın başına geçer. O, Rahmet Ali Şâh'ın babası Muhammed Hasan'dan itibaren ailede olan Yeni Cami'deki imamlık ve vaizlik görevini devam ettirir (Âdemiyyet, 1958, s. 820; Hümâyûnî, 1373, s. 242; Nurbahş, 1994, ss. 76-78).

Vefâ Ali Şâh; yeni fikirlere açık, iyi huylu ve aydın fikirli bir âlim-mutasavvıf portresi çizer. Onun hakkında aktarılanlardan Fars'ta hankahına çekilip münzevi bir hayat sürmediği ve bölgenin siyasetinde önemli rol oynayarak meşrutiyetten yana çok aktif bir tavır aldığı görülür.

Vefâ Ali Şâh, faaliyetlerini Encümen-i İslam adıyla bir teşkilat vasıtasıyla icra eder. Encümen-i İslam meşrutiyet taraftarı olan âlim, tüccar ve halkın değişik kesimleri tarafından kurulur. Vefâ Ali Şâh, cemiyete üye olur ve cemiyetin başkanı seçilir. Onun başkanlığındaki Encümen-i İslam, haftada iki gün halkın her kesiminden insanların katıldığı toplantılar yapar. Bu toplantıların meşrutiyet ve özgürlük kavramlarını halka tanıtmadaki rolü çok fazla olur. Encümen-i İslam'ın faaliyetleri sayesinde Fars'ta meşrutiyet yanlısı geniş bir halk kitlesi oluşur. Bunun neticesinde Fars'ta meşrutiyeti destekleyen Namusiyye, Dâniş ve İttihadiyye isimli yeni cemiyetler meydana gelir (Pîrûzân, 2014, s. 103).

Vefâ Ali Şâh ve arkadaşlarının faaliyetleri meşrutiyet yanlılarının Fars'ta güçlenmesini sağlayınca Kaçar hükümdarı Muhammed Ali Şâh, Encümen-i İslam ve diğer cemiyetlerin faaliyetlerini engellemek için bölgeye meşrutiyet taraftarı olmayan Rıza Hân Şirazi'yi (ö. 1325/1907) vali olarak atar. Halk, yeni valinin azli için protesto başlatır. Vefâ Ali Şâh da bu protestoya katılır. Şâh valiyi geri çekmek zorunda kalır. O, meşrutiyetin ilanından sonra Demokrat Parti'nin Fars şubesinin açılmasını sağlar. Vefâ Ali Şâh, Birinci Dünya Savaşı sırasında oğluyla beraber asker kıyafeti giyerek Yeni Cami'ye gelir ve müridlerinin de asker kıyafetiyle camide hazır olmalarını ister. Müridleriyle beraber askerî talimler yapar. Onun bu adımlarıyla halktaki vatan savunma bilincini daha da yükselir (Âdemiyyet, 1958, ss. 820-821; Pîrûzân, 2014, ss. 93-111).

Yeni dünya koşulları konusunda bölgenin öncüsü olan Vefâ Ali Şâh, 1336/1917'de vefat eder. Ünlü Kaçar şairleri, halka hizmet için bir ömür geçiren Vefâ Ali Şâh'ın ölümünden duydukları üzüntüyü şiirlerinde dile getirir. Onun tek eseri *Tarîkûn 'n-necât an ba'dü's-şübehât*'tır (Nurbahş, 1994, ss. 84-127).

Vefâ Ali Şâh'ın geniş mürid çevresinde en dikkat çeken isim, modern İran edebiyatının ilk romanlarından olan *Şems ü Tugrâ*'nın yazarı ve meşrutiyet yanlısı bir cemiyet olan "Encümen-i Vilâyetî-yi Kirmanşâhî" kurucusu Feth Ali Şâh'ın torunu Muhammed Bâkır Mirza Hüsrevî'dir (ö. 1338/1919) (Nurbahş, 1994, s. 119).

3.3. Seyyid İsmail Ocak-Sâdık Ali Şâh

Vefâ Ali Şâh'tan sonra Sâdık Ali Şâh lakaplı Seyyid İsmail Ocak (ö. 1340/1922) tarikatın başına geçen kişi olur. Rahmet Ali Şâh ailesinden olmayan Seyyid İsmail, Kirmanşâh'ta doğar ve burada tahsil görür. Tarikata girmeden önce senelerce Necef'te münzevi bir hayat sürdürdüğü nakledilir. Daha sonra Rahmet Ali Şâh'ın halifesi Abdülali Şâh vasıtasıyla tarikata girer. Münevver Ali Şâh, onu Kirmanşâh'taki halifesi olarak vazifelendirir. Vefâ Ali Şâh, vefat ettikten sonra Münevver Ali Şâhiyye kutbu olur (Hümâyûnî, 1373, s. 249; Nurbahş, 1994, s. 156).

Münevver Ali Şâhiyyede kutbun vefatıyla ortaya çıkan kargaşa bu sefer yaşanmamış gibi görünmektedir. Zira onun kutupluğuna yapılan itiraz konusunda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sâdık Ali Şâh, kutupluğu müddetinde Tebriz'e giderek bölgede Münevver Ali Şâhiyye'nin yayılmasını sağlar. Ayrıca birçok defa Necef, Kerbelâ ve Meşhed'i ziyaret ederek buralarda tarikatı yaymaya çalışır. O da şeyhi Vefâ Ali Şâh gibi meşrutiyeti destekler. Hankahı meşrutiyet taraftarlarını sığınağı olur. Sadık Ali Şâh, 1340/1921 yılında Kirmanşâh'ta vefat eder (Leonard Lewisohn, 2016, s. 98; Nurbahş, 1994, s. 158).

3.4. Mîrzâ Abdül Hüseyin-Mûnis Ali Şâh

Vefâ Ali Şâh'ın oğlu Mûnis Ali Şâh lakaplı Mîrzâ Abdül Hüseyin, 1290/1873 yılında Şîrâz'da doğar. Babasının yanında başladığı tahsiline daha sonra bölgenin âlimlerinin yanında devam eder. Onun bu âlimlerden tefsir, fıkıh ve tecvid gibi dinî ilimlerin yanında matematik, fizik ve kimya dersleri aldığı nakledilir. Mûnis Ali Şâh, Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin (ö. 1289/1872) talebesi Hüseyin Sebzevârî'nin (ö. 1352/1933) yanında tasavvufun ana kaynaklarından olan *Fusûsü'l-Hikem ve Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi okur (Hümâyûnî, 1373, s. 249; Melikârâ, 1311, s. 168; Nurbahş, 1994, s. 160).

Mûnis Ali Şâh, babasıyla beraber 1317/1899 yılında Mekke'ye gider. Buradan döndükten sonra 1323/1905 yılında Meşhed'i ziyaret eder. Meşhed seferinden döndüğünde İran'da meşrutiyet ve özgürlük sesleri yükselir. Babası Vefâ Ali Şâh ile birlikte meşrutiyet taraftarlarının saffında yer alır. Özgürlük yanlısı kurumlar olan Encümen-i İslam ve Demokrat Parti'nin aktif bir üyesi olur. Birinci Dünya Savaş'ında batılı ülkelere karşı ve meşrutiyet fikirleri konusunda milletin bilinçlenmesi için Vezn-i İhya isimli bir gazete çıkarır ve Pars yayınevini kurar. Şîraz'da ilk defa modern usulde eğitim veren Mesudiye Medresesini açar. Şîraz'ın önemli bilginlerinin bu medresede yetiştiği nakledilir. Birinci Dünya Savaş'ı bitiminde siyasal faaliyetlerine son verir (Âdemiyyet, 1958, s. 4/575; Melikârâ, 1311, s. 168).

Sâdık Ali Şâh'ın vefat etmesiyle tarikatın başına geçer. Kutupluğu esnasında Irak ve Hicaz'a gider. e (Leonard Lewisohn, 2016, s. 99). Böylece Rahmet Ali Şâh'tan beri Şîraz'da bulunan tarikat merkezi Tahran'a taşınmış olur.

Edebî yönü kuvvetli olan Mûnis Ali Şâh'ın şiirleri İran'da büyük rağbet görür. Şiirleri zamanın sanatçıları tarafından seslendirilir. Onunla görüşen Saîd-i Nefîsî, tasavvuf edebiyatı hususunda sahip olduğu bilgi birikimine dikkat çeker. Naklettiğine göre Mûnis Ali Şâh, Hakîm Senâî (ö. 525/1131), Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) birçok şiirini ezberinde bulunduruyordu. Geniş bilgi birikimine rağmen onun yeni şeyler duymaya ve öğrenmeye azimli birisi olduğunu aktarır. Nefisi, Vefâ Ali Şâh'ın faaliyet gösterdiği Çahâr Sûk Hankahını güzel ahlaka sahibi olmaya çalışan her tabakadan, yaştan ve meslekten insanların toplandığı bir mekân olarak tasvir eder (Leonard Lewisohn, 2016, s. 99; Nefisi, 1370, ss. 19-22).

Tarikat şeyhi, şair, yazar ve Kaçarlar döneminin önemli bir siyasî aktivisti olan Mûnis Ali Şâh; 1953'te Tahran'da vefat eder. Cenazesi vasiyeti üzerine Kirmanşah'taki bir Ni'metullâhî hankahına defnedilir (Âdemiyyet, 1958, s. 575).

Mûnis Ali Şâh'ın geride bıraktığı eserler şunlardır: *Mûnisü's-sâlikîn, Delîlü's-sâlikîn, Burhânü's-sâlikîn, Risâle-i cebr ve tefviz, Risâle-i keşfiyye, Risâle-i necât ez şubehât, Havâs-i ber Mesnevî-i Molla Rûmî, Risâle-i İdrisiyye, Tarih-i Hubbü'l-vatan, Risâle-i ruhiyye, Risâle-i tûl-i omur, Enîsü'l-muhâcirîn u Mûnisi'l-musâfirîn* ve *Divan* (Âdemiyyet, 1958, s. 575; Nurbahş, 1994, ss. 192-196)

Mûnis Ali Şâh, kendisinden sonra tarikatın başına geçecek kimseyi belirlemediğinden tarikatta kutupluk tartışmaları tekrar yaşanır. Birçok kişi kutupluk iddiasında bulunur (Âzmâyîş, 2003, ss. 93-94; Muderrîsî Çahâr Dehî, 1973, s. 531).

Bunları içerisinde Kirman'da doktor olarak görev yapan Cevad Nurbahş, Mûnis Ali Şâh'ın hankahı olan Çahâr Sûk'u ve kütüphanesini varislerinden satın alır. Çahâr Sûk Hankahının başına bir sorumlu atayarak ondan perşembe ve pazar günleri müridleriyle hankahta toplanmasını ister. Böylece Mûnis Ali Şâh'ın vefatından sonra müridlerin tekrar hankaha bağlanmasını sağlamaya çalışır. Akabinde Tahran'da Cevad Nurbahş'ın da bulunduğu mecliste tarikatın ileri gelenleri onun kutupluğunu tasdik ettiğine dair bir metin imzalar (Âzmâyîş, 2003, ss. 89-100).

Mûnis Ali Şâh, Cevad Nurbahş'ın eseri *Gülzâr-ı Mûnis* için yazdığı mukaddimede Nurbahş'ı "yegâne manevî evladı" olarak niteler (Nurbahş, 1373, s. 35). Nurbahş, Mûnis Ali Şâh'ın bu ifadelerinin kendisini kutup olarak gösterdiğine delil olduğu kanaatindedir. (Leonard Lewisohn, 2016, s. 99).

3.5. Cevad Nurbahş

Cevad Nurbahş, Kirman'da 11 Aralık 1926'da doğar. Dedesi, Nurbahşîyye tarikatının şeyhlerinden olan Şeyh Kemaleddin'dir. Nurbahş, ilk ve orta öğrenimini Kirman'da tamamlar. Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesine kabul edilince başkente gelir. Kirman'daki Mûnis Ali Şâh'ın halifesi Seyyid Diyâüddin Mürşidî'nin tavsiyesiyle Mûnis Ali Şâh'a intisap eder. Kısa zamanda Mûnis Ali Şâh'ın takdirini kazanır ve tıp tahsili boyunca hankahta kalır. Şeyhinden manevî eğitim görmeyen yanında Tahran'daki hankahın işlerine bakar (Komisyon, 1387, ss. 7-10).

Tıp eğitiminin ardından Kirman eyaletinin Bem şehrinde göreve başlar. Mûnis Ali Şâh'ın vefat etmesiyle Nur Ali Şâh lakabıyla tarikatın kutbu olur. 1955 yılında Tahran'a taşınır. 1962 yılında Paris Sorbonne'de psikiyatri eğitimi

alır. Dönüşünde Tahran Üniversitesinde göreve başlar. Meslek hayatında da aktif olan Nurbahş; İran Tıp Konseyi ve İran Psikiyatri Birliği başkanlığı yapar. Amerikan Psikiyatri Birliği onursal üyesi olur (Komisyon, 1387, s. 8).

O, 1950'lerin sonuna doğru en önemli faaliyetlerine vesile olacak İntişârât-ı Hanigâh-ı Ni'metullâhî yayınevini kurar. Bu yayınevi sayesinde Ni'metullâhiyye tarikatının kurucusu Şâh Ni'metullâh-ı Veli ve diğer Ni'metullâhi şeyhlerinin eserlerini yayınlar. Ayrıca önemli bazı diğer mutasavvıfların eserlerini de neşreder. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Rûzbihân el-Baklî'nin (ö.606/1209) *Risâletü'l-kuds*, *Galatâtü's-sâlikîn* ve *Ahberü'l-âşıkîn*'i, Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lema'ât* ve *Istulâhât-ı Sûfiyye*'si, Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) *Gülşen-i Râz* ve *Hakku'l-yakîn*'i ve Ahmed el-Gazzâlî'nin (ö. 520/1126) *Sevânihu'l-uşşâk*'ı. Nurbahş, 1960'lardan 1978'e kadar bu yayınevinden yaklaşık seksen kitap yayınlar (Leonard Lewisohn, 2016, s. 100)

Cevad Nurbahş, faaliyetleri ve etkileyici kişiliği sayesinde genç olmasına rağmen İran'da büyük bir şöhrete sahip olur. O, zamanla şarkiyatçılar tarafından da tanınır ve yayınları onlar tarafından da takdir edilir. Henry Corbin Cevad Nurbahş hakkında şöyle der: Günümüzde Tahran'daki Ni'metullâh hankahınının kutbu olağanüstü faal olan Dr. Cevad Nurbahş'tır. Onun yönetimi altında hankah yeniden yapılmış ve bir sûfî üniversitesi boyutlarında genişlemiştir (yazma eserler kütüphanesi, hat müzesi vb.) Dr. Nurbahş, eski metinlerin yayınlarını çoğaltmaktadır ve son seneler zarfında İran genelinde elli civarında yeni hankah kurmuştur (Corbin, 2010, s. 111). Fransız felsefeci Henri Lefebvre de İran'a geldiğinde Cevad Nurbahş ile görüşür ve tasavvuf hakkında ondan bilgi alır (Âmuzger, 1387) .

Nurbahş, İran'daki 1979 devriminden sonra ülkesinden ayrılarak önce Amerika'ya sonra İngiltere'ye yerleşir.(Leonard Lewisohn, 2016, s. 101) Ülkeden ayrıldığında İran'daki hankah sayısı yetmişe ulaştırma başarısını gösterir. Değişik şehirlerde faaliyette bulunan üç yüzden fazla şeyh vazifelendirir. Devrimden sonra devlet tarafından hankahların bazısına el konulur (Âzmâyiş, 2003, s. 103; Komisyon, 1387, s. 9).

Nurbahş, İran'dan ayrıldıktan sonra Amerika, Avrupa ve Afrika'da hankahlar kurar. İran dışında otuz üç hankah kurmayı başarır. Hankahlar; aynı zamanda Farsça, İran kültür, medeniyeti ve klasik müziğinin öğretildiği mekânlar olur. İngiltere'deki en önemli faaliyeti, *Sûfî: Fasilnâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî* isimli tasavvufî dergiyi yayınlamak olur. Nurbahş; yirmi yıl boyunca derginin çıkarılmasını, İngilizce, İspanyolca ve Rusça'ya tercüme edilmesini sağlar. Tasavvufun tanıtılması için batının değişik ülkelerinde seminerler ve konferanslar tertip eder (Komisyon, 1387, s. 9). Onun bu tür organizasyonlara ünlü akademisyenleri konuşmacı olarak davet ettiği görülür.

Konferanslardan birisi Londra'da 13-15/12/1990'da "Ortaçağ İran Tasavvuf Kültürü Mirası" adıyla yapılmıştır. Konferansa konuşmacı olarak İran uzmanı yirmi yabancı araştırmacı katılmıştır. William Chittik, Anemeria Schimmel, Leonard Lewisohn ve Michel Chodkiewicz konferansta söz alan önemli araştırmacılardan bazılarıdır (Komisyon, 1369, ss. 43-45).

Cevad Nurbahş 10 Ekim 2008 tarihinde 82 yaşında İngiltere'de Banbury şehrinin yakınlarındaki Âsiyâb-i Bâdi hankahında vefat eder. Tarikatın başına onun vasiyetiyle Rıza Ali Şâh lakabıyla oğlu Ali Rıza Nurbahş geçer (Komisyon, 1387, s. 9).

Cevad Nurbahş; değişik ülkelerde açtığı hankahlar, tertiplelediği konferanslar, çeşitli dillere çevirdiği *Sûfî: Fasilnâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*, yazdığı eserler ve iletişime girdiği ünlü akademisyenler sayesinde Tahran'da küçük bir hankahta emanet aldığı Münevver Ali Şâhiyyeyi tüm dünyaya tanıtmayı başarır. Bundan dolayı Ni'metullâhiyye'nin Münevver Ali Şâhiyye kolu günümüzde daha çok Nurbahşlar ve Ni'metullâhî-Nurbahşiler olarak bilinir.

Cevad Nurbahş, tarikatı Münevver Ali Şâhiyyeyi çizgisinden ve tasavvuf yolundan çıkardığı yönünde eleştirilir. Bunlardan en önemlisi şeriat kurallarına riayeti hafife aldığına dair iddialardır. Hamid Algar da bir röportajında bu konuyu dile getirir (Röportaj Heyeti, 2006). Münevver Ali Şâhiyye için belirlediği tarikat sembolü, hankahın başına getirdiği kişiler ve seyr u sülûku ihmal etme konularında da tenkit edilir. Zirâ tarikat sembolü olarak belirlediği sembolü daha önce Ni'metullâhiyye tarikatının Safi Ali Şâhiyye kolu tarafından kendi simgeleri olarak belirlenmiştir. İntisabı yeni olan ve seyr ü sülûkten geçmemiş insanları hankahların başına getirdiği de dillendirilmiştir. Bu idarî makamaların tasavvuf makamlarının önüne geçmesine sebebiyet vermiştir (Âzmâyiş, 2003, ss. 101-102).

Cevad Nurbahş, tasavvuf alanında birçok eser kaleme almıştır. Bu eserler dört grup halinde incelenebilir: Tasvvuf kavramları hakkında, mutasavvıfların hayatları hakkında, tarikat âdâbı hakkında ve tasavvuf istilahlar sözlüğü mahiyetinde olanlar.

4. SONUÇ

Münevver Ali Şâhiyye'nin kurucusu Münevver Ali Şâh'ın kutupluğu, genelde Saadet Ali Şah ve Safi Ali Şâh ile yapılan tartışmalarla geçmiştir. Münevver Ali Şâh'ın işaret etmesiyle oğlu Vefâ Ali Şâh, tarikat kutbu kabul edilmiştir. Dönemin koşulları gereği Vefâ Ali Şâh'ın faaliyetleri daha çok siyasî ve sosyal konularda olmuştur. O, Şiraz'da bağımsızlığın ve meşrutiyetin öncülüğünü üstlenmiştir. Vefâ Ali Şâh'tan sonra tarikatın kutupluğunu aile dışından biri olan Sâdik Ali Şâh yapmıştır. Onun döneminde tarikat fazla etkili olmamıştır. Sadık Ali Şâh'tan sonra kutup olan Mûnis Ali Şâh, Şiraz'da kültürel ve siyasal önemli faaliyetlerde bulunmuştur. O, bu faaliyetleri sayesinde bütün İran'da tanınmıştır. Onun zamanında tarikatın merkezi Şiraz'dan Tahran'a taşınmıştır. Edebî yönü de kuvvetli olan Mûnis Ali Şâh'ın şiirleri o zamanki İran'da çok fazla rağbet görmüştür.

Mûnis Ali Şâh'ın kendisinden sonra tarikatın başına geçecek kimseyi belirlememesi Münevver Ali Şâhiyye'de büyük tartışmalara sebep olmuştur. On üç kişi onun vekili olduğunu iddia etmiştir. Bunların içinde Cevad Nurbahş, Mûnis Ali Şâh'ın çoğu müridlerini etrafında toplamayı başarmıştır. Nurbahş'ın tarikat kutbu olmasıyla bir asrı aşkın süren Rahmet Ali Şâh ailesinin şeyhliği son bulmuştur.

Rahmet Ali Şâh ailesi; Kaçarlar dönemi boyunca Rahmet Ali Şâh, Münevver Ali Şâh, Vefâ Ali Şâh ve Mûnis Ali Şâh ile Fars'ta Ni'metullâhîliği temsil etmiştir. Onların aynı zamanda bölgenin eğitim, siyaset ve kültüründe de önemli katkıları olmuştur. Rahmet Ali Şâh'ın oğlu Ma'sûm Şîrazî, İran tasavvufunun yanında bölgenin edebî ve siyasî tarihi için önemli olan *Tarâikü'l-Hakâik* isminde bir eser kaleme almıştır.

Bu aileden tarikatı devralan Cevad Nurbahş, yazdığı eserler ve yayınladığı tasavvuf klasikleriyle tüm İran'a sesini duyurmayı başarmıştır. İran'ın birçok şehrine hankahlar açabilmiştir. Fakat İran İslam devriminden sonra ülkeyi terk ederek İngiltere'ye yerleşmek zorunda kalmıştır. Nurbahş; İngiltere'ye yerleşince Avrupa, Afrika ve Amerika da hankahlar kurmuştur. Değişik ülkelerde konferanslar tertip etmiştir. Farsça yayınlamaya başladığı tasavvufi derginin çeşitli dillerde yayınlanmasını sağlamıştır. 2008 yılında vefat ettiğinde İran dışında ona bağlı hankahların sayısı otuz üçe ulaşmıştır. Böylece tarikatının sesini dünyanın her tarafına duyurmuştur. Nurbahş'ın vefatının ardından vasiyeti gereği oğlu Ali Rıza Nurbahş tarikatın başına geçmiştir. Ali Rıza, hala İngiltere'de ikamet ederek tarikatın faaliyetlerini yürütmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- Âdemiyyet, H. R. (1958). *Dânişmendân ve Sühan-serâyân-i Fârs* (C. 1-4). Kitabfurûşihâ-yi İslamiyye u Hayyam, Tahran.
- Âmuzger, S. (1387). “Yâd-î ez Doktor Cevad Nurbahş. *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*”, *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*, 77: 13-16.
- Arslan, A. (2021). “Ni'metullâhiyye Tarikatının Sâfi Ali Şâhiyye Kolu ve Faaliyetleri” *Sufiyye*, 10: 269-293.
- Âzmâyîş, M. (2003). *Der Âmedî ber Tehevulât-i Târih-i Silsile-i Ni'metullâhiyye der Dovrân-ı Ahîr*. İntişârât-ı Hakikat, Tahran.
- Bâmdâd, M. (2017). *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İran der Xâr-n-ı 12 u 13 u 14 Hicrî* (C. 1-7). İntişârât-ı Zevvâr, Tahran.
- Corbin, H. (2010). *İslam Felsefesi Tarihi* (Çev.: A. Arslan). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dîvân Bigî, A. (1972). *Hadîketü's-şu'ârâ* (C. 1-3). İntişârât-ı Zerrîn, Tahran.
- Fesâî, H. b. H. (t.y.). *Fârsnâme-i Nâsurî* (C. 1-2). Emîr-i Kebîr, Tahran.
- Hümâyûnî, M. (1373). *Tarih-i Silsilehây-i Tarikat-i Ni'metullâhiyye der İran*. İntişârât-ı Mekteb-i İrfan-i İran, Tahran.
- Komisyon. (1369). “Gozârîş-i Konfirans-ı Mirâs-ı Ferhengî-yi Tasavvuf-i İran der Kurûn-i Vustâ” *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*, 9: 43-45.
- Komisyon. (1387). “Dergüzeşt-i Pîr-i Tarikat-i Ni'metullâhî” *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*, 77: 7-10.
- Leonard Lewisohn. (2016). “Modern İran Tasavvufu'nun Tarihine Bir Giriş I: Ni'metullâhî Tarikatı: Zulüm, İhya ve Bölünme” (Çev.: İ. Külbilge). *Sûfi Araştırmaları*, 7(14): 71-108.
- Mazharî, A. A. (1377). “Dergîrîhâ-yi Rahmet Ali Şâh” *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni'metullâhî*, 38: 24-35.
- Melikârâ, M. Ş. (1311). “Zü'r-riyâseteyn-i Şîrâzî” *Mecelle-yi Ermagan*, 13(3); 168-172.
- Muderrisî Çahâr Dehî, N. (1973). “Silsile-i Ni'metullâhi-yi Mûnis Ali Şâhî.” *Vehid*, 116; 527-531.

- Nefisi, S. (1370). “Yâdî ez Zü’r-riyâseteyn” *Sûfi: Fasıl-nâme-yi Hanigâh-ı Ni’metullâhî*, 11; 19-22.
- Nurbahş, C. (1373). *Gülzâr-ı Mûnis*. İntişârât-ı Hanigâh-ı Ni’metullâhî, Tahran.
- Nurbahş, C. (1994). *Gülistân-ı Câvîd*. İntişârât-ı Hânigâh-ı Ni’metullâhî, Tahran.
- Pîrûzân, H. (2014). “Vâkoniş u ‘Amelkerd-i Şo‘be-i Ni’metullâhî be Cenbeş Meşrutîyye Hahî. *Pejuhâyhây-i Tarihi*”, 2(5); 93-112.
- Röportaj Heyeti. (2006). “Prof. Dr. Hamid Ali ile Röportaj.” *Tasavvf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6(15); 483-500.
- Şîrazî, M. M. (2004). *Tarâikü’l-hakâik* (2. bs, C. 1-3). İntişârât-ı Kitâbhane-yi Senâî, Tahran.
- Zillüssultân, M. M. (1989). *Hâtırât-ı Zillüssultân* (C. 1-2). İntişârât-ı Esâtîr, Tahran.